

G'oz va boshqa texnik ekinlarning jahon kolleksiyasini o'rganish, saqlash, uni yangi namunalar bilan boyitish

G'oz kolleksiyasini boyitish, asosan, xorijdan turli yo'llar bilan g'oz namunalarini keltirish orqali amalga oshiriladi. Mazkur namunalar orqali mamlakatimiz hududiga karantin obekti hisoblangan kasallik va zararkunandalarning kirib kelishini oldini olish maqsadida muhofaza ko'chatzorida doimiy ravishda xorijdan keltirilgan g'oz namunalarining karantin obektlari bo'lgan kasallik va zararkunandalarning bor-yo'qligini aniqlash uchun o'rnatilgan tartibda ekib o'rganiladi. Jumladan, faqatgina 2008 yilda AQSh dan 700 ta, 2009 yilda Xitoy Xalq Respublikasidan 100 ta g'oz namunalari olib kelinib, ushbu karantin ko'chatzor nazoratdan o'tkazildi.

Ushbu jarayonda O'simliklar karantini bosh Davlat inspeksiyasi tomonidan ishlab chiqilgan maxsus uslublar asosida antraknoz, Texas ildiz chirish kasalliklari, yassid, Osiyo g'oz tunlami, Misr g'oz tunlami, Paxta kuyasi obektlarida tekshiruv va kuzatuvlar olib borilmoqda. Shuning bilan bir qatorda ushbu g'oz namunalarining asosiy xo'jalik va morfobiologik ko'rsatkichlari ham o'rganilib, tegishli xulosalar qilinadi.

Karantin ko'chatzorida namunalar 2 yil davomida dala sharoitida ekiladi va bu jarayonda ularda karantin nazorati o'tkazilishi bilan bir vaqtda namunalarning barcha belgilari bo'yicha tavsifi tuziladi hamda asosiy xo'jalik belgilari o'rganiladi. Karantin nazoratidan o'tgan g'oz namunalari PSUEAITI g'oz kolleksiyasiga kelib tushadi va bu yerda o'rganiladi hamda saqlash uchun kolleksiyaga qo'yiladi.

Shuningdek, kolleksiyada 300 ga yaqin yovvoyi va yarim yovvoyi namunalar mavjud. Ushbu namunalar "Fitotron" issiqxona majmuida parvarish qilinadi (2-rasm). Qimmatli belgilarga ega bo'lgan *G.bickii*, *G.australe*, *G.anomalum*, *G.sturtii*, *G.tomentosum*, *G.aridum*, *G.harknessii*, *G.darvinii*, *G.trilobum* va boshqalar shular jumlasidandir. Yarim yovvoyi namunalardan *ssp.punctatum*, *ssp.mexicanum*, *ssp.africanum*, *ssp.religiosum*, *ssp.richmondii*, *ssp.latifolium*, *ssp.jucatanense*, *ssp.marie galante*, *ssp.morillii* o'zining bir qator qimmatli belgilari bilan ajralib turadi.

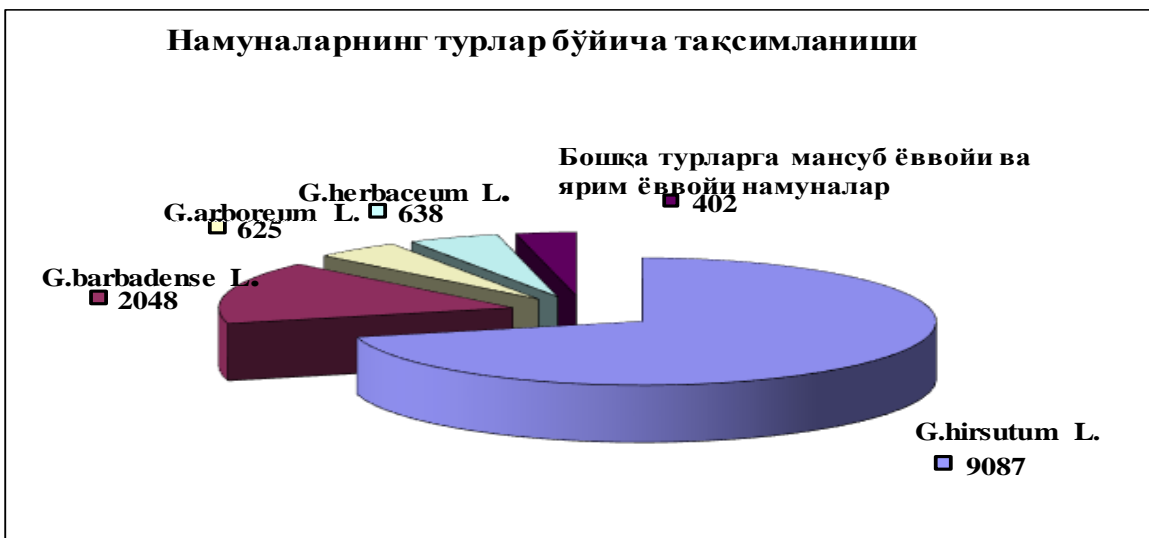
Kolleksiyada bir qator xususiyatlari bilan diqqatga sazovor bo'lgan 100 ga yaqin rangli (malla, qo'ng'ir, yashil, novvotrang va boshq.) tolali mahalliy va xorij seleksiyasiga mansub namunalar mavjud.

Kolleksiyada mavjud namunalar unuvchanlik qobiliyatini yo'qotmasligi uchun ularning chigiti har 8-10 yilda bir marta yangilab turiladi.

Ushbu kolleksiyani tashkil etishda juda ko'plab olimlarning 1920 yildan boshlab

dunyoning turli mintaqalariga uyushtirilgan ekspeditsiyalari muhim rol o‘ynagan. Bu ekspeditsiyalar, asosan, Janubiy va Shimoliy Amerika, Osiyo, Afg‘oniston, Eron, Hindiston hamda Afrikaning bir qator mamlakatlariga uyushtirilgan.

G‘o‘za kolleksiyasi namunalarining turlar bo‘yicha taqsimlanishi 2-rasmda keltirilgan:

2-rasm. G‘o‘za kolleksiyasi namunalarining turlar bo‘yicha taqsimlanishi

G‘o‘zaning mazkur kolleksiyasi tashkil topishida olimlardan N.I.Vavilov, P.M.Jukovskiy, S.V.Yuzepchuk, S.M.Bukasov, A.A.Abdullaev, N.K.Lemeshev, Y.F.Uzoqov, A.A.Avtonomov, F.Tolipov, X.Saydaliev va I.Abduraxmonovlarning ko‘rsatgan xizmatlari beqiyosdir.

PSUEAITI qoshidagi kolleksiya namunalarini o‘rganish natijasida turli belgilari bo‘yicha qimmatli bo‘lgan namunalar boshlang‘ich manba va donor sifatida seleksioner va genetiklarga tavsiya etiladi. Natijada seleksionerlar tomonidan ushbu manbalardan foydalanib, bir qator navlar yaratilgan.

Respublikamiz paxtachilik fanida keskin burilish yasagan Toshkent navlari ham kolleksiyada mavjud bo‘lgan yovvoyi shakldan foydalanib yaratilgan. Jumladan, akademik S.Mirahmedov ushbu navlarni *G.hirsutum* turining yovvoyi shakli bo‘lgan meksikanum namunasidan foydalanib yaratgan. Meksikanum shaklida vertitsillyoz viltining birinchi irqiga bardoshlilik xususiyati mavjud bo‘lib, uni chatishtirish natijasida navlarga o‘tkazish mumkinligining isbotlanishi paxtachilik fanining rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo‘ldi.